

Lovakról és vörösökről – egy különös kommunistaperes büntetőeljárás¹

SZEIBERT-ERDŐS ANDRÁS

Bevezetés

Tanulmányomban arra törekszem, hogy röviden bemutassam a Tanácsköztársaságot követő kommunistaperes büntetőeljárásokat,² s részletesen elemezzem a Gergely János és társai ellen zsarolás büntette miatt indított büntetőpert,³ amelynek felmentő indoklását már évekkel ezelőtt is figyelemreméltónak találtam. Amikor önálló műhelytanulmányt írtam Kispestnek a proletárdiktatúra alatti életéről, röviden megemlítettem benne a ló-sorozásban résztvevők perét, s a felmentő ítélet indoklását.⁴ De érdemes hosszabban is elidézni ennél a bűnesetnél, s megvizsgálni a bíróság szövevényes érvrendszerét.

Jelen írás a Tanácsköztársaság utáni legális igényű megtorlást a Pest-vidéki Királyi Törvényszék iratanyagán keresztül feltárni szándékozó doktori disszertációs kutatás része.⁵

1 A tanulmány elkészítésében nyújtott segítségért köszönettel tartozom doktori témavezetőmnek, Perényi Rolandnak.

2 A Tanácsköztársaság közegei elleni büntetőeljárásnak nem volt konzisztensen használt kortárs neve. „Kommunista bűnper”, „bolsevik ügy”, „kommunistaügy” és hasonló nevekkkel illették a sajtó és a kérdést érintő másodlagos jogforrások (rendeletek) egyaránt. Nagy Szabolcs, a Kádár-kori munkásmozgalom-történet kompiláció alapján „kommunista bűnperek” néven emlegeti (idézőjelben és idézőjel nélkül egyaránt). NAGY 2022, 95. Én azért használom a kommunistaperes eljárás vagy kommunistaperes büntetőeljárás fogalmat, mert egyszerre alkalmas az ügyek céljának (az 1919-esek megbüntetése) és módjának (saját büntetőeljárása van, gyorsított vádeljárással és külön bírói tanácsokkal) érzékeltetésére.

3 A büntetőügy pontos levéltári jelzete: MNL PML XV.21a/1. 1921 - B.4167. Gergely János és társai büntetőpere.

4 ERDŐS 2019, 36.

5 Értekezésem munkacíme: *Legalizált megtorlás vagy jogos rendteremtés? Az 1919 utáni kommunistaperes eljárások a Pestvidéki Királyi Törvényszék példája alapján*. Szemben Nagy Szabolcs jogtörténeti megközelítésével, elsősorban politika- és társadalomtörténeti szemmel állok a vizsgált kérdéshez.

A Tanácsköztársaság kriminalizációja

1919. augusztus 20-án jelent meg a törvénykezés ideiglenes szabályozásáról szóló 4038/1919. M.E. rendelet kiegészítéséről szóló 4039/1919. M.E. rendelet,⁶ amelynek az volt a célja, hogy megteremtse ennek a külön büntetőeljárásnak a jogi hátterét. A kivételes hatalomról szóló törvény⁷ (ekkor még tartott a világháború) felhatalmazását kihasználva a kormány létrehozott egy külön bírósági ítélkezési fórumot (sőt, önálló perrendtartást is)⁸ a Tanácsköztársasággal kapcsolatos bűnügyeknek.

A különleges törvényszéki tanácsok – amelyek az általános bírósági gyakorlattal szemben már első fokon jogerőre emelkedő ítéleteket hozhattak – egyáltalán nem csak a népbiztosokon vagy a vörösterroir végrehajtóin kívántak elégtételt venni, éppen ellenkezőleg. A rendelet szövege a Tanácsköztársaság egészét kriminalizálta, ezzel pedig minden benne mutatott részvételt vagy mellette tanúsított kiállást büntethetővé tett.

Gyanúsított egy kommunistaperes ügyben nem akkor lett valaki, amikor a rendőrség az ún. nyomozati szakaszban meggyanúsította őt, hanem az eljárás kiindulópontja volt a gyanúság. Az államügyészség⁹ azonnal egy gyanús egyén felett diszponált, s utólag szereztette be a bizonyítékokat, amelyekre szükség volt ahhoz, hogy megfogalmazhassák a törvényszék felé a vádiratot. Ezután hamar sor került a tárgyalásra. Az egész rendszert annak megfelelően tervezték meg, hogy gyorsan és az amúgy is túlterhelt bírói szervezettől különválasztva lehessen tízezres nagyságrendben büntetőpereket lefolytatni. A kommunistaperes eljárások a kommun bukása utáni egy éven belül 50 000-nél is több ember ellen indultak el,¹⁰ és 8–10 000 embert tartóztattak le a keretükben országszerte.¹¹

A Tanácsköztársaságot kriminalizációja által tulajdonképpen kiírták a magyar államiságból. Noha ezzel maga a bolsevik rendszer talán egyet is értett volna, ez a felfogás súlyos következményekkel járt a kommunista kísérlet vélt és valós előmozdítóira nézve. Mivel a jogi fikció szerint¹² egy

6 Pontos szövegét lásd: BUDAPESTI KÖZLÖNY 1919, 2–3.

7 1912. évi LXIII. törvénycikk a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről. 12 és 31. §.

8 Az 1921-es Büntető Jog Tára az eljárás kontextusában K.B.P., vagyis Kommunista/Kommunistaügyi Büntető Perrendtartásként hivatkozik a 4039/1919. M.E. rendeletre. BÜNTETŐ JOG TÁRA 1921. XXII–XXIII.

9 Az államforma kérdésének rendezetlensége miatt ekkor királyi ügyészség helyett államügyészségnek nevezték az ügyészi hivatalt.

10 NÁNÁSI 2011, 7.

11 BÖDÖK 2018, 182–183. Bodó Béla fehérterror-monográfiájában ezt a számot megkérdőjelezi, magasabbnak tartja. BODÓ 2022, 187.

12 A Horthy-korszak büntetőjogának Tanácsköztársaság-képét saját szavaimmal úgy tudnám összefoglalni: osztálygyűlöletre alapított bünszervezet. Ezt teljesen aláátmasztja:

nem létező állam nevében láttak el létező vagy nem létező funkciókat,¹³ minden, másvalakinek az anyagi-fizikai biztonságát veszélyeztető intézkedésük a korabeli büntető törvénykönyv¹⁴ hatálya alá eshetett. A rekvirálásból így lopás,¹⁵ zsarolás¹⁶ vagy rablás¹⁷ büntette lehetett, a házkutatásból magánlaksértés,¹⁸ a letartóztatásból vagy a laikus bíróságok¹⁹ előtti elítélésből személyes szabadság megsértése,²⁰ de elvileg az egyszerű tisztviselőket is bíróság elé idézhették. Minden, a kömmün védelmében, vagy annak vélt-valós ellenségei ellenében történt nyilvános megszólalás pedig az igazítás büntettét²¹ valósíthatta meg.

Az eleve politikai természetű bűncselekményekkel vádoltak (pl. az igazgatók) a büntető törvénykönyv betűje szerint még részesülhettek volna a liberális monarchia politikai büntettek felé megnyilvánuló kedvezményeiből,²² ám az által, hogy a terhükre rótt cselekményeket *pro forma* háború

NÁNÁSI 2010, 289–290.

13 Levegőben lógó kérdés volt az ítélkezés megindulásakor, hogy mit jelentett „*hatósági jogkört bitorolva vagy színelve*” követni el bűncselekményt 1919 kontextusában. 1920. december 14-én végül úgy rendelkezett a Kúria, hogy a közhivatalnoki jelleg színlelésének tényállását nem lehet kommunistaperes eljárásokban alkalmazni. NAGY 2022, 99–100.; BÜNTETŐ JOG TÁRA 1921, 38–41. A hivatalos fikció szerint a kömmünárok innentől fogva nem annyira elbitorolták, mint inkább jelenlétükkel megakadályozták az állam működését.

14 1878. évi V. törvénycikk. A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről.

15 1878. évi V. törvénycikk. A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről. 333–343. §.

16 1878. évi V. törvénycikk. A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről. 350–354. §.

17 1878. évi V. törvénycikk. A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről. 344–349. §.

18 1878. évi V. törvénycikk. A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről. 330–332. §.

19 A Tanácsköztársaság bezáratta az addig létező büntetőbíróságokat és jogászok közreműködését nem kívánó forradalmi törvényszékekre bízta a büntetőügyek tárgyalását. Történetükről és a Tanácsköztársaság büntetőjogi gyakorlatáról lásd: SARLÓS 1961; SARLÓS 1969. Sarlós munkáinak Tanácsköztársaság-képét természetesen szükséges erős kritikával kezelni, de ettől még ma is megkerülhetetlenek a témában. Különböző típusú forradalmi törvényszéki ítéletekről lásd: ERDŐS 2019b; ERDŐS 2021.

20 1878. évi V. törvénycikk. A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről. 323–325. §.

21 1878. évi V. törvénycikk. A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről. 171–173. §.

22 A politikai foglyokat 1918 előtt külön büntetés-végrehajtási intézményekben, ún. államfogházakban őrizték, nemcsak Ausztria-Magyarországon, hanem Európa-szerte. A *custodia honesta* („becsületes őrizet”, vagyis a tettet nem motiválta eredendően ártó szándék) képzeze értelmében az államfoglyokat egy sor kedvezmény illette meg a börtönben és

idején követték el, alkalmazni lehetett ellenük a kivételes intézkedésekről szóló törvényben foglalt büntetőjogi szigorításokat (így államfogház helyett börtön- vagy fegyházbüntetés kiszabását).²³ A békekötés után került sor a politikai bűntettek újradefiniálására és büntetésük megszigorítására az ún. rendtörvény által.²⁴ A kommunistaperes büntetőeljárásról szóló rendeletet 1921 végén helyezték hatályon kívül.²⁵

A kispesti lósorozás története

1921. június 15-én négy vádlott jelent meg a Pestvidéki Királyi Törvényszék előtt a pesti vármegyeháza klasszicista épületében.²⁶ Az elsőrendű vádlottat, Gergely Jánost, a 43 éves nyomdai betűszedőt alig pár nappal korábban sújtották tíz hónap börtönbüntetéssel izgatás bűntette miatt.²⁷ A bihari születésű Gergely „közigazgatási biztos” funkcióban volt Kispeszt városának egyik legfontosabb vezetője a kommün alatt. Magas funkciójára a bukás után is büszke volt, mindkét felvett fogolytörzskönyvébe „községi bíróként” diktálta be a foglalkozását.²⁸

A másod- és harmadrendű vádlott – a Tanácsköztársaságtól első blikkre meglepő módon – két tehetős ember volt. Kohut József, a 38 éves gyümölcskereskedő, és Stark János, a 43 éves vagyonos gazda az úgyneve-

fegyházban hasonló hosszúságú büntetéseket töltő rabokhoz képest. Nem kényszeríthették őket munkára, nem kellett rabruhát viselniük, vagy a börtönkoszton tengődniük. Szeszest italt (mértékkel) magától értetődően fogyaszthattak, kedvezménymegvonásnak számított azt megtagadni tőlük. Sőt, az 1895-ös szigorításig napi pár órára a büntetés-végrehajtási intézmény területét is elhagyhatták. Lásd: IGAZSÁGÜGYI KÖZLÖNY 1895, 81–92.

23 1912. évi LXIII. törvénycikk a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről. 18–30.§.

24 1921. évi III. törvénycikk az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről.

25 NÁNÁSI 2017, 18.

26 A Pestvidéki Királyi Törvényszék székhelye 1921-ig Pest belvárosában volt; nem sokkal a szóban forgó tárgyalást követően tette át a székhelyét a budai II. kerületbe, az ott felépített törvényszéki palotába. Az épület ma is jogszolgáltatási funkciókat tölt be. MEGYERI-PÁLFFI 2019, 79.

27 BFL VII.101.d. 5520/1921.

28 BFL VII.101.d. 5520/1921.; BFL VII.101.d. 5974/1921. Ezt azt feltételezi, hogy ő volt a kispesti kommün legmagasabb rangú tagja, hiszen a Monarchia közigazgatásában a bíró a nagyközség – Kispeszt az volt – első embere. Ezt azonban Frank is magának vindikálja, lásd: TIMMER 1967, 3. A kerületi dokumentumkötet néhány tanácsköztársasági nevet is tartalmazó archontológiája szerint Gergely helyettes bíró volt. DOKUMENTUMOK 1999, 209. A kispesti 1919-es dokumentumokban a vitát egyértelműen eldöntő adatot nem találtam, ezért kissé talányosan fogalmaztam a funkcióikról. ERDŐS 2019, 13. Jelen büntetőügy mindkettőjüket „direktóriumi tagként” említi. MNL PML XV.21a/1. 1921 - B.4167. fol. 3. A kispesti iratanyagokra építő személyes benyomásom szerint Gergely tűnik a rangosabbnak kettőjük közül, s ezt indirekt módon megerősíti ez a büntetőper is – végül ő rendeli el a

zett községi birtokrendező és termelést biztosító bizottság²⁹ tagjai voltak,³⁰ illetve Starkot egy szinttel feljebb, a járási grémiumba is bevásztották.³¹

A negyedrendű vádlott Frank Ferenc 40 éves hadirokkant vasesztergályos volt, régi szervezett szociáldemokrata, több nagy munkástüntetés szónoka,³² aki mozgalmi tudását a szovjethatalomba is vitte magával. A Hofherr-gyár³³ korábbi munkása többféle megbízotti státuszban is részt vett Kíspeszt 1919-es vezetésében. Visszaemlékezése szerint a bukás után a szerbek által megszállt területre ment, hogy a megtorlást elkerülje, de 1919 végén mégis visszatért. Vesztere tette, kisvártatva feljelentették és őrizetbe vették.³⁴

A bíróság megállapítása szerint 1919 májusában parancs érkezett Kíspesztre, hogy a direktórium³⁵ rendeljen el lósorozást, vagyis szervezze meg, hogy magánszemélyektől lovakat vehessen igénybe a hadsereg. A direktórium – minden bizonnyal a város rossz anyagi állapotára való tekintettel³⁶ – vonakodott teljesíteni a parancsot, amely miatt azonban egy napon vörös katonatisztek jelentek meg Kíspesztben, érdeklődni az ügyben. Amikor az ismeretlen nevű őrnagy³⁷ szembesült a helyzettel, önhatalmúlag azonnal kitűzött egy napot a sorozás végrehajtására. A kíspeshti előjárónak, mit volt mit tenni, intézkednie kellett. Gergely János kidoboltatta az időpontot, Stark János pedig egy vendéglőben hirdette ki.³⁸

A piactéri³⁹ sorozásra katonai kísérettel érkezett az őrnagy, de volt a vádlottaknak is tennivalója. Kohut adminisztratív feladatokat látott el – jegyezte a lovak becsült árát, és utalványokat állított ki –, Stark pedig a felbecsülésben segédkezett. Frank Ferenc a szervezésben nem vett részt, csupán

sorozást, Frank szerepe pedig inkább végrehajtói.

29 A Tanácsköztársaság szövetkezetesítő birtokkezelésének helyi szintjeire megszervezett grémium, akiknek együtt kellett működniük a gazdasági biztos elnevezésű illetékes szakemberrel. Bővebben a szabályozásáról lásd: TANÁCSKÖZTÁRSASÁG 1919, 1–2. A kíspeshti járási birtokrendezőkről: PETRI 1969.

30 CSICSAY–GÖNDICS–KENDE–KOLTAI–LAKATOS 1969, 226–227.

31 CSICSAY–GÖNDICS–KENDE–KOLTAI–LAKATOS 1969, 247–248.

32 NÉPSZAVA 1918, 2–5.; NÉPSZAVA 1919, 7.

33 A kíspeshti Hofherr–Schrantz–Clayton–Shuttleworth (HSCS) Gépgyár.

34 TIMMER 1967, 3.

35 A Tanácsköztársaság alatt munkás-, paraszt- és katonatanácsok váltották fel a helyi képviselő-testületeket és direktóriumok, illetve intézőbizottságok az előjáróságokat.

36 ERDŐS 2019, 29–31.

37 A főtiszt nevére egyáltalán nincs utalás a peranyagban.

38 MNL PML XV.21a/1. 1921 - B.4167. fol. 3.

39 Feltehetően az Üllői út melletti Kossuth tér, amely a mai napig is piac helyszíne.

a község által birtokolt lovakat vezette elő.

A sorozás során kilenc magánszemélytől 13 lovat vett el a hadsereg a helyben felbecsült és fehér pénzben⁴⁰ mindenkinek⁴¹ kifizetett vételáron, azon felül pedig a község lovait is elvitték a tűzoltóság két lovát leszámítva. Az ügyészség a kilenc magánszemély és a község révén tíz károsultat látott, akikkel szemben a vádlottak zsarolás büntetetté⁴² követték el bűnsegédi minősítésű⁴³ bűnrészesként.⁴⁴

A bíróságnak széles mozgásteret volt az ügyben. Tíz rendbeli zsarolás büntette, bűnhalmazatban elkövetve,⁴⁵ még úgy is tekintélyes büntetés kiszabását tette volna lehetővé, hogy a bűnsegédi minősítés miatt kísérletnek, nem befejezett deliktumnak minősül. Ugyanakkor a kísérlet lehetővé

40 A bankóprás és a hiánygazdaság együtteséből megszületett huszonöt- és kétszázkoronás bankjegyek, amelyeknek csak az egyik oldalán volt minta. „Kopasz pénznek” vagy „Kun Béla-pénznek” (noha a Károlyi-korszakban kezdték nyomni) gúnyolta a népnyelv és széles körben értéktelennek tartották. Tilos volt ugyan nem elfogadni, de így is gyakori volt a mindennapi áruforgalomban az elutasítása – a kömmün fennállása alatt büntetőügyek is kötődtek ehhez. Lásd: ERDŐS 2019b, 82–83.

41 Az egyik tanú azért nem kapott pénzt, mert kincstári tulajdon volt a besorozott lova.

42 1878. évi V. törvénycikk. A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről. 353. §

„Büntettet képez a zsarolás és öt évig terjedhető fegyházzal büntetendő, ha:

1. a zsaroló gyilkossággal, súlyos testi sértéssel, gyújtogatással vagy más súlyos vagyoni kár okozásával fenyeget”

A tárgyalásra azután került sor, hogy a Kúria 1921. március 18-i döntése kimondta, hogy zsarolást nem lehet a közhivatali minőség színlelése alapján minősíteni (353.§. 2. bek.), ennek megfelelően ez nem merült fel. BÜNTETŐ JOG TÁRA 1921, 145–152.

43 A bűnsegéd büntetése napjainkban – ha más körülmény nem merül fel – megegyezik a tettesével, a korabeli gyakorlatban azonban csak a felbujtót vették azonos elbírálás alá. A bűnsegédletet a bűncselekmény kísérleti szakaszának tekintették, és alapvetésként enyhébben büntették. 1878. évi V. törvénycikk. A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről. 72. §.

44 1878. évi V. törvénycikk. A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről. 69. §.

„A véghezvitt vagy megkísérlett büntett vagy vétség részese az: [...]

2. a ki a büntett vagy vétség elkövetését szándékosan előmozdítja vagy könnyíti, vagy annak előmozdítására vagy könnyítésére mást reábir; ugyszintén, a ki másokkal a cselekmény elkövetésénél, vagy annak elkövetése után nyújtandó segély, vagy a cselekményből származó haszon biztosítása, vagy pedig a hatósági intézkedések megállítására iránt megelőzőleg egyetért (bűnsegéd).”

45 1878. évi V. törvénycikk. A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről. 98. §.

„Büntett és más büntetendő cselekmények halmazánál, a büntettnek büntetése alkalmazandó és a büntetettre megállapított, határozott időtartamu szabadságvesztés-büntetés, a többi cselekmény súlyosságához képest, két évvel felemelhető.”

tette volna viszonylag enyhe elmarasztaló ítélet kiszabását,⁴⁶ ha csupán a tanácsköztársasági múlt megtorlása lett volna a cél. Mivel a tényállást bizonyítottnak vették,⁴⁷ az elmarasztaló ítélet logikailag is elvárható lett volna. A Diószeghy Gábor⁴⁸ vezette bírói tanács azonban egyik eszközzel sem élt, hanem a vádlottak felmentése mellett döntött.⁴⁹

A felmentő ítélet indoklása

„[...] vajjon a tényleges hatalom akkori kezelői jogosultak voltak-e imperiumot gyakorolni? Bár erre a kérdésre a válasz általánosságban csakis nemleges lehet, mégis ezt a kir. Törvényszék a jelen speciális esetben a vádlottak javára kivételesen igenlőleg találta eldöntendőnek [...]” – a fenti szavakkal kezdődik az ítélet indoklása, majd a következőképpen folytatódik: „Minden vitán felül áll, hogy a történelmi felelősség az ország területi épségének elvesztéséért nagyrészt az u.n. tanácskormányt terheli, mégis ebből a szempontból kivételes elbírálást igényel minden olyan életnyilvánulása, amelyet mint a tényleges hatalom birtokosa – tekintet nélkül belső motívumaira – az ország területét elrabló ellenséggel szemben kifejtett. Köztudomású, hogy az u.n. tanácskormány a szóban forgó időben fegyveres harcot vívott úgy az oláhokkal, mint a csehekkel szemben, s hogy ezen harcokban eszköze a vörös hadsereg volt.”⁵⁰

Miután az ítélet lefekteti a Tanácsköztársaság honvédő érdemeit, ezeket rögtön le is választja róla a lehető legjobban. Az érvelés szerint ezt a különleges státuszát a Vörös Hadsereg ugyanis azokon a tiszteken keresztül nyerte, akik ebben az időben a tagjai voltak – s akik később a Nemzeti Hadsereghez pártolással bizonyították, hogy távol áll tőlük a bolsevizmus.

46 1878. évi V. törvénycikk. A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről. 66. §.

„A kísérlet enyhébben büntetendő, mint a véghezvitt büntett vagy vétség.

A kísérlet büntetése a véghezvitt büntettre vagy vétségre megállapított büntetés legkisebb mértékén alul is, sőt a megállapítottnál enyhébb büntetési nemben is kiszabható.”

47 MNL PML XV.21a/1. 1921 - B.4167. fol. 4.

48 Vitéz giczei Diószeghy Gábor 1865-ben született a partiumi Pele faluban. Jogot végzett, majd végigjárta a bírói ranglétrát, 1913-ban ítélőtáblai bírónak nevezték ki. Végigharcolta a világháborút, s magas rangú kitüntetésekkel ismerték meg. 1919-ben kiutasították Romániából, ezt követően telepedett le Budapesten. 1923-ban kúriai bírónak nevezték ki. A MAGYAR FELTÁMADÁS LEXIKONA 1930, 543.

49 MNL PML XV.21a/1. 1921 - B.4167. fol. 2.

50 MNL PML XV.21a/1. 1921 - B.4167. fol. 4v–5r.

„[a tisztek jelenléte miatt] nem mondható ki általános érvényű szabályként, hogy a vörös hadsereg kizárólag a desperádók és a csöcselék gyülelész hada lett volna, a mely az ellenforradalmak leverésén és a dictatura megszilárdításán túl más célt nem szolgált volna.”⁵¹

A következőkben az indoklás röviden elismeri, hogy a kommunista hadsereg valóban ellenforradalmi célokat is szolgált, hivatkozva a lázadás büntette miatt elítéltekre,⁵² majd a következőképpen folytatódik: „Figyelemmel már most arra, hogy a jelen esetben lovak elrekvirálásáról van szó [...] itt a fentebb hivatkozott és az ország megvédését célzó hadi érdek biztosításáról volt szó, mert nyilvánvaló, hogy a lovakra nem ellenforradalom leverése céljából volt szükség.”⁵³

A fentiekkel tulajdonképpen összefoglalta kacskaringós érvrendszerét a bíróság: a vörös hadsereg valamelyes legitimitással rendelkezhet, amennyiben nem az ellenforradalmárok ellen vetik be, hanem a megszálló csapatok ellen. A jelen esetben pedig adottnak veszik, hogy ez történt; ennél fogva a rekvirálás során nem lehet beszélni zsarolás büntetéről. Hiányzik ugyanis a tényállás megvalósulása mögül a vagyoni haszonszerzés, nem magánszemélyekként⁵⁴ cselekedtek a sorozók, hanem a hadsereg megsegítésére.

Ennek a gondolkodásmódnak a következtében a vádlottakat nem bűncselekmény hiányában, hanem bizonyíték hiányában mentette fel a törvényszék.⁵⁵ Nem inherens legitimitásról van tehát szó a kommunistaperes tanács szerint, ami minden lószorozó bizottságot megvédhet a hátrányos jogkövetkezményektől, hanem a fikció szerint konkrétan itt, az által, hogy honvédelemre fejtették ki működésüket, nem sikerült bebizonyítani a zsarolás tényállási elemeit.

Feltehetően ezt az egyszeri és egyedi döntést volt hivatott erősíteni az a két, meglehetősen erőltetett példa, amely a törvényszék indoklásában az előző argumentumok és az indoklás lezárása között helyezkedik el. Az

51 MNL PML XV.21a/1. 1921 - B.4167. fol. 5r.

52 Így ellenforradalmi mozgalmat kivégzéssel megtorló vöröskatonákra példa: MNL PML XV.21a/1. 1919 - B.5027.

53 MNL PML XV.21a/1. 1921 - B.4167. fol. 5v.

54 Miután a Tanácsköztársaság közegei az 1920-1921-es jogegységi döntéseket követően nem „bitorolhattak vagy színlelhettek” közhivatalt, a tetteik egyetlen magyarázata (és szankciós alapja) a kommunistaperes jogi fikcióban az volt, hogy magánszemélyekként cselekedtek.

55 MNL PML XV.21a/1. 1921 - B.4167. fol. 6.; 1896. évi XXXIII. törvénycikk a bünvádi perrendtartásról. 326. §. „Felmentő-ítélet hozandó:

2. ha a vád alapjául vett bűncselekmény, vagy pedig az, hogy a vádlott követte el, nincs bebizonyítva”

egyik a következőképpen szól: „[...] az eljáró vöröstitiszti környezete »ör-nagynak« nevezte. Már pedig ez a kifejezés köztudomás szerint a dictatura szótárából ki volt törölve, mert az a megkülönböztetést kifejező rangot a vöröshadseregben nem tűrte meg. Az ilyen rangjelzés használata éppen az azt használó alakulat ellenforradalmi szelleméről tesz tanúságot.”⁵⁶

Bár a Tanácsköztársaság valóban eltörölte a katonatiszti rendfokozatok használatát,⁵⁷ egy pár hónappal korábban még érvényben lévő főtiszt-rang használata a nehezen változó katonai miliőben önmagában aligha árulkodhat fehér érzelmekről. A „tett” erejét tovább árnyalja, hogy a tisztek a Vörös Hadseregben az egykori rendfokozatuknak megfelelő beosztásban szolgáltak.⁵⁸ De a legtöbb katonatisztnek ebben az elemi formában nem is voltak „fehér” érzelmei 1919 májusában: az elpártolás a kommüntől csak a felvidéki területek kiürítését követően fog jelentkezni a volt tisztek⁵⁹ között. Egészen addig a fegyveres honvédelem, a karrier ígérete és a póre egzisztenciális kérdés gyakorlatilag monolitiként állítják a fiatal hivatásos tiszteket és főtiszteket a proletárdiktatúra szolgálatába.⁶⁰

A másik támogató körülmény, ha lehet, még furcsább: „Végül támogató adatként mérlegelte a kir. Törvényszék, hogy a szóban levő alkalommal túlnyomólag igen szegény, a proletár osztályhoz tartozó, vagy ahhoz igen közel álló egyének-től vétetett el a loállomány – ami arra mutat, hogy a szóban forgó actio nyílt ellentétben volt a dictatura szellemével.”⁶¹

Saját mikrokozmoszában érthető a bírói tanács érvrendszere, amennyiben azt kívánják hangsúlyozni, hogy a jelenlévő katonai egység nem volt lázadó csoportosulás része (és civil segítők, vagyis a vádlottak sem), így nem az volt a céljuk, hogy a „polgári osztály” vagyonára rátörjenek, vagy maguknak vagyoni hasznot szerezzenek.⁶² De írásba adni, hogy az ellenforradalmárok (elvégre maga a törvényszék konstruálta az ügyben felbukkanó katonákról ezt a fikciót) a szegény ember utolsó lovacsáját is

56 MNL PML XV.21a/1. 1921 - B.4167. fol. 5v–6r.

57 „A Vörös Hadseregben nem lehetnek osztálykülönbségek, semmiféle rendfokozatot és rangjelzést nem ismer, csak parancsnokai és katonái vannak.” TANÁCSKÖZTÁRSASÁG 1919b, 3.

58 KALÓ 2011, 59.

59 A hivatalosan tiszti rangok nélküli szovjet-világban – hogy mégis világos legyen, kiről van szó – gyakran hivatkoztak ilyen módon, idézőjel nélkül a hivatásos katonatisztekre.

60 SZAKÁLY 1989, 15–18.

61 MNL PML XV.21a/1. 1921 - B.4167. fol. 6r.

62 A vagyoni haszonszerzés és az erőszak vagy fenyegetés alkalmazásának bizonyítottnak tekintése mellett ugyanezen a törvényszéken is született elmarasztaló ítélet lósorozó bizottság tagjaival szemben. Igaz, a budaörsi direktórium tagjai mindössze 1–2 hónap fogházbüntetést kaptak. MNL PML XV.21a/1. 1920 – B.7077.

elveszik, rendelkezik egy sokkal kevésbé nagylelkű olvasattal is.

A felmentő ítéletet követően Kohut és Stark szabadon távozhattak.⁶³ Utóbbiról államrendészeti kartont rögzítettek, amelybe azonban a fenti büntetőperen kívül mást nem jegyeztek be.⁶⁴ Gergely Jánost visszavitték a kőbányai Gyűjtőfogházba, hogy folytassa az izgatási ügyében⁶⁵ kiszabott börtönbüntetés letöltését. A rabtörzskönyvére felvezetett feljegyzés szerint a büntetése letöltését követően is letartóztatásban akarták őt tartani.⁶⁶ Végül is a veszélyes kommunistaként számon tartott Gergelyt 1921. októberében is elítélték, lopás és zsarolás vétsége miatt nyolc hónap börtönbüntetésre.⁶⁷ 1921. decemberében zsarolás és személyes szabadság megsértésének vétsége miatt egy harmadik perben is elítélték, egy év fogházbüntetésre, de 1922-ben kormányzói kegyellemmel szabadulhatott.⁶⁸ A továbbiakban is mintakészítőként dolgozott és Kispesten élt.⁶⁹ 1929-ben ismét bíróság elé állították, a közelebről ismeretlen ügyben egy hónap huszonegy nap fogházra ítélték sikkasztásért és csalásért.⁷⁰

Frank Ferencet ellenben nem sikerült jogerősen elítélniük az ellenforradalmi hatóságoknak, így vele szemben valóban a vizsgálati fogságban tartás nemtelen eszközével éltek. Visszaemlékezése szerint 1922 karácsonyán engedték szabadon három évi fogságot követően.⁷¹ Szabadsága visszanyerését követően alkalmi munkákból élt, majd a Telefongyárban⁷² tudott elhelyezkedni, ahol folytatta aktivitását a szakszervezeti mozgalomban. Onnan is ment nyugdíjba egy újabb háborúval és egy újabb rendszerváltással később az 1950-es években.⁷³

63 MNL PML XV.21a/1. 1921 - B.4167. fol. 2v.

64 MNL OL K150 VII.9/b. STARK.

65 A büntetőügy (1920 - B.11713) nem maradt ránk, a kortárs sajtó pedig csak annyit ír az ügyéről, hogy „*mint a kispesti direktórium tagja, gyűléseken izgató beszédeket tartott*”. 8 ÓRAI ÚJSÁG 1921, 5.; Jövő 1921, 5.

66 BFL VII.101.d. 5520/1921.

67 BFL VII.101.d. 5974/1921. A sajtó, ha lehetséges, ebben az ügyben még szűkszavúbb: Jövő 1921b, 5.

68 MNL OL K150 VII.9/b. GERGELY 2.

69 BUDAPESTI CZÍM-ÉS LAKÁSJEGYZÉK 29. 289.

70 MNL OL K150 VII.9/b. GERGELY 1.

71 Az évszámokkal kapcsolatban Frank lehet, hogy nem teljesen pontos. Életútinterjújában arról beszél, hogy 1954-ben ment nyugdíjba, de egy 1955-ös riportban még a munkahelyén találkozunk vele. TIMMER 1967, 3.; HOLLÓS 1955, 2.

72 A Neuhold János által alapított híradástechnikai üzem 1901-től egészen 2022-ig működött a cég akkori telephelyéül szolgáló zuglói Gizella úton. Jogutódja, a Prolan Elektronikai Gyár Kft. jelenleg is működik Budakalászon.

73 TIMMER 1967, 3.

Összefoglalás

A kommunistaperes eljárásokat ügyészégi szinten alaposan megszürték. Az 1921. januári statisztika szerint 17 724 megindított büntetőeljárásból 1379 kommunistaperes vádemelés⁷⁴ született (7,78%), a vádemelésig eljutott ügyekből viszont már 1026 elmarasztaló ítélet lett (74,4%). Ezek az eljárások számai, nem a személyeké; személyek esetében 29 069 feljelentésre 1265 elítélt jutott (4,35%).⁷⁵ Tehát a makrostatisztika alapján a bíróság elé eljutó ügyek jó eséllyel megálltak már a lábukon és elmarasztaló ítélet született; azonban Gergely János és társai esetében mégsem így történt.

Ehhez a fordulathoz véleményem szerint a bírói tanács különös jóindulatára volt szükség. A Tanácsköztársaságot követő megtorlás keretrendszerében ugyanis nem volt szükség a vádlottak extrém erőszakosságára ahhoz, hogy a kommün közegei elleni vádakban megálljanak a zsarolás elemei. Kimondottan gyakori frázis az „általános és különös fenyegetés” koncepciója: e szerint a proletárdiktatúra exponensei *„a diktatúra szervei intézkedéseinek végrehajtásában megnyilvánuló”* általános fenyegetést⁷⁶ gyakoroltak, esetleg *„az általános terrorban rejlő erőszakkal és fenyegetéssel”* éltek.⁷⁷

Ez a gondolkodás, amely minden rekvirálás és házkutatás mögé oda-rajzolta a vörösteror áldozatait, kiválóan illeszkedett a Tanácsköztársaság legitimitását elvitató jogalkotói szándékba.⁷⁸ Így hát kétségtelenül segítette a vádlottak ügyét az az elsőre jelentéktelennek tetsző, de fontos körülmény, hogy a sorozást csak kihirdették, s nem alkalmaztak „különös fenyegetést”,⁷⁹ vagyis bármilyen szankció ígéretét a sorozást elkerülőkkal szemben.

A törvényszék ebben a büntetőperben saját elvi alapon – a Vörös Hadsereg honvédő harcaival szembeni megértés alapján – dolgozott. A vádlottakhoz, akiknek egyike ellen több párhuzamos kommunistaperes eljárás volt folyamatban, másikat pedig mint veszélyes kommunistát tartották

74 A kommunistaperes ügyeket vagy azok egy-egy elemét rendes bírósági eljárásra utalhatták, ha úgy ítélték meg ügyészi vagy bírói szinten, hogy bizonyos vádagnak nincsen köze a Tanácsköztársasághoz.

75 UJ NEMZEDÉK 1921, 4.

76 MNL PML XV.21a/1. 1920 - B.4016. fol 2v.

77 MNL PML XV.21a/1. 1920 - B.11441. fol. 4–5.

78 Persze nehéz dolga sem volt ennek a megfeleltetésnek, hiszen a Tanácsköztársaság kétségtelenül nyíltan és vállaltan diktatúra volt, és a „terrorista” jelzőt is büszkén viselték hírhedt exponensei.

79 A tézis szerint a Tanácsköztársaság egész légköréből adódó megfélemlítés volt az általános fenyegetés, s minden, amit az adott vádlott ezen felül mondott vagy tett, kimeríthette a különös fenyegetés fogalmát. Ezt a koncepciót a kortárs jogásztársadalomban is vita övezte. BÜNTETŐ JOG TÁRA 1921, 193–196.

letartóztatásban, aligha viszonyultak különösebb szimpátiával.

Bizonyos értelemben a bírák feje tetejére állították a kommunistapere szabályrendszerét, s nem az inkrimináló, hanem a mentő körülményeket keresték. Megjegyzendő, hogy utóbbi egyébként más eljárásokban, más bíróktól sem volt feltétlenül idegen a törvényszéken.⁸⁰

Irodalom

Levéltári források és forráskiadványok

BFL VII.101.d. A jogszolgáltatás területi szervei. Budapesti Királyi Országos Gyűjtőfogház iratai. Rabtörzskönyvek.

BFL VII.101.d. 5520/1921. Gergely János rabtörzskönyve.

BFL VII.101.d. 5974/1921. Gergely János rabtörzskönyve.

MNL OL K150 VII.9/b. Magyar Királyi Belügyminisztérium államrendészeti kartotékrendszere. Csendőrkartonok.

Gergely 1 = Gergely János (sz. 1878.03.28.) megfigyelési kartonja.

Gergely 2 = Gergely János (sz. 1878.03.29.) megfigyelési kartonja.

Stark = Stark János (Kispest) megfigyelési kartonja.

MNL PML XV.21a/1. Az MSZMP KB Párttörténeti Intézete Archívumától visszakapott iratok levéltári gyűjteménye 1919–1944. Pestvidéki Kir. Törvényszéken, kommunista tevékenység miatt indított büntetőperek iratai. Büntetőügyek iratai.

1919 – B.5027. Höpfner István és társai büntetőpere.

1920 – B.2363. Kuhinka János és társa büntetőpere.

1920 – B.4016. Bihari Sándor és társai büntetőpere.

1920 – B.7077. Péterfi István és társai büntetőpere.

1921 – B.4167. Gergely János és társai büntetőpere.

BUDAPESTI CZÍM-ÉS LAKÁSJEGYZÉK 29. = *Budapesti Czim- és Lakásjegyzék 29.* (1928). Budapest, d. n.

CSICSAY-GÖNDICS-KENDE-KOLTAI-LAKATOS 1969. = Csicsay Iván et al. (szerk): *Iratok Pest megye történetéhez 1918–1919. (Pest megye múltjából 2.)* Budapest, 1969.

⁸⁰ MNL PML XV.21a/1. 1920 – B.2363. A büntetőper részletes elemzését lásd: SZEIBERT-ERDŐS 2023.

DOKUMENTUMOK 1999 = *Dokumentumok Kispest történetéhez 1873–1950*. Szerk. Szabó Csaba. Budapest, Budapest Főváros Levéltára. 1999.

Másodlagos források

8 ÓRAI UJSÁG 1921 = *8 órai Ujság*, 1921. június 14. 5.

A MAGYAR FELTÁMADÁS LEXIKONA 1930 = *A magyar feltámadás lexikona*. Szerk. Szentmiklóssy Géza. Budapest, 1930.

BÖDÖK 2018 = Bödök Gergely: *Vörös- és fehérterror Magyarországon (1919–1921)*. Doktori disszertáció. Eger, Esterházy Károly Egyetem Történettudományi Doktori Iskola. 2018.

BODÓ 2022 = Bodó Béla: *A fehérterror. Antiszemita és politikai erőszak Magyarországon, 1919–1921*. Budapest, 2022.

BUDAPESTI KÖZLÖNY 1919 = *Budapesti Közlöny*, 1919. augusztus 20. 2–3.

BÜNTETŐ JOG TÁRA 1921 = *Büntető Jog Tára*. A „Magyar Jogi Szemle” melléklapja. Szerk. Dr. Degré Miklós. LXXIII (1921).

ERDŐS 2019 = Erdős András Patrik: „...nincs más választás, mint kitartani és végleg letörni a kapitalizmust...”. Kispest városa és a kispesti járás a proletárdiktatúra alatt. *Clio Műhelytanulmányok*, 2019/3. (https://www.clioinstitute.hu/_files/ugd/198ee4_0374836a0f8e4d0eb40d3a3d316a5893.pdf; utolsó letöltés: 2024. március 1.)

ERDŐS 2019b = Erdős András Patrik: Köztörvényes bűncselekmények elkövetői a Budapesti Forradalmi Törvényszék előtt. In: *Múltunk* 2019/1. 65–95.

ERDŐS 2021 = Erdős András Patrik: A Budapesti Forradalmi Törvényszék ítélezése politikai ügyekben. Amikor laikus bírák a kényes szavak urai. In: *Fons* XXVIII. (2021) 4. sz. 527–559.

HOLLÓS 1955 = Hollós József: Régi gyár – új élet. *Népszava*, 1955. május 1. 2.

IGAZSÁGÜGYI KÖZLÖNY 1895. = *Igazságügyi Közlöny*, 1895/4. 81–92.

JÖVŐ 1921 = *Jövő*, 1921. június 15. 5.

JÖVŐ 1921b = *Jövő*, 1921. október 4. 5.

KALÓ 2011 = Kaló József: Trianon és a tisztikar. In: *Honvédségi Szemle*, 2011/1. 59–61.

MEGYERI-PÁLFFI 2019 = Megyeri-Pálffi Zoltán: *Epizódok a Pestvidéki*

Királyi Törvényszék történetéből 1872-1944 / Episodes from the History of the Royal Pest Environs Regional Court 1872-1944. Budapest, 2019.

NAGY 2022 = Nagy Szabolcs: *1919-es „kommunista bűnperek” az Észak-Dunántúlon.* Budapest, 2022.

NÁNÁSI 2010 = Nánási László: *A magyar királyi ügyészség története 1871-1945.* Doktori disszertáció. Szeged, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola. 2010.

NÁNÁSI 2011 = Nánási László: *A magyarországi népbíráskodás joganyaga 1945-1950.* In: *Pártatlan igazságszolgáltatás vagy megtorlás. Népbíró-ság-történeti tanulmányok.* Kecskemét, 2011. 6–55.

NÁNÁSI 2017 = Nánási László: *Politika, alkotmányjog, büntetőjog az 1918/19-es hatalomváltásokkal kapcsolatos büntetőeljárásokban.* In: *Jog-Állam-Politika* 2017/2. 3–24.

NÉPSZAVA 1918 = Három nap története: a munkásság általános sztrájkja a fővárosban és az ország nagyobb városaiban. *Népszava*, 1918. január 22. 2–5.

NÉPSZAVA 1919 = A szervezet és a párt egységének megbontói ellen. *Népszava*, 1919. január 21. 7.

PETRI 1969 = Petri Edit: *A Kispesti Járás Birtokrendezési és Termelést Biztosító Bizottság és a Kispesti Járási Gazdasági Felügyelőség iratai.* In: *Pest Megyei Levéltári Füzetek 2. A Pest Megyei Levéltár tanácsköztársasági iratai.* Budapest, 1969. 181–191.

SARLÓS 1961 = Sarlós Béla: *A Tanácsköztársaság forradalmi törvényzékei.* Budapest, 1961.

SARLÓS 1969 = Sarlós Béla: *A Tanácsköztársaság jogrendszerének kialakulása.* Budapest, 1969.

SZAKÁLY 1989 = Szakály Sándor: *A Magyarországi Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének tisztikara.* In: *Palócföld*, 1989/1. 13–21.

SZEIBERT-ERDŐS 2023 = Szeibert-Erdős, András: *Marriage Under the Bolsheviks: What A Forgery Charge against Worker Officials Reveals about Post-World War Hungary.* 1918local.eu; 2023. (<https://1918local.eu/marriage-under-the-bolsheviks-what-a-forgery-charge-against-worker-officials-and-reveals-about-post-world-war-hungary/>; utolsó letöltés: 2024. március 1.)

TANÁCSKÖZTÁRSASÁG 1919 = *Tanácsköztársaság [Budapesti Közlöny]*, 1919. április 5. 1–2.

TANÁCSKÖZTÁRSASÁG 1919b = *Tanácsköztársaság [Budapesti Közlöny]*, 1919. március 30. 3.

TIMMER 1967 = Timmer József: Fáradt szemmel múltról, jelenről. Frank Ferenc. *Népszava*, 1967. szeptember 3. 3.

UJ NEMZEDÉK 1921 = *Uj Nemzedék*, 1921. január 11. 4.

Of horses and Reds: A peculiar criminal case among the communist processes of Interwar Hungary

ANDRÁS SZEIBERT-ERDŐS

Many low-ranking officials of the 1919 Hungarian Soviet Republic stood trial after the fall of the short-lived Bolshevik experiment. They could have been indicted on a lot of possible charges. Whenever (and that was the case quite often) there was no strict „political crime” label for something that counter-revolutionary prosecution deemed a crime, common law offences were cited in indictments. The Soviet, as a whole, was declared illegitimate; therefore, by abiding its laws as a communard official, one could actually commit a crime under the 1878 criminal code, the „Code Csemegi” of Hungary. One such typical offence was extortion.

Since the requisition of consumer goods and weapons were commonplace in the scarcity economy of the Soviet, many people were charged with extortion felonies and misdemeanours. János Gergely and his accomplices were no exception. These officials of Kispest town took part in requisitioning horses for the Red Army of Hungary, for which they were charged with ten counts of felony. They had no reason to hope for an acquittal, since the process had many witnesses, but the court had ruled that since the horses were used for the purpose of national defence, the actions of Gergely and the co-defendants were, if not justified, understandable.

In this paper I am giving a brief necessary overview of the communist processes, since it is a short-lived and not very well-known institution of Hungarian law history. Afterwards I give a detailed analysis of the court verdict, with the aim of slicing the Gordian knot – how could an (as the Horthy era legal fiction went) illegitimate state establish a local horse requisitioning committee that was deemed legitimate? What is behind this glaring contradiction? How was it explained by the judges who have decided to acquit the defendants? Could this possibly point to any larger pattern in the communist processes?